

A SZOVJET NÉPEK KULTÚRÁJA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI EGRI LAPOKBAN

ZBISKŰNÉ HERING MARGIT—ZAHEMSZKY LÁSZLÓ

(Közlésre érkezett: 1970. december 4.)

A magyar sajtó teljes története mind a mai napig feldolgozatlan. Megjelent ugyan már több olyan mű, mely ezzel a témával foglalkozik, azonban átfogó, marxista szellemű sajtótörténetünk nincs. Mi sem erre a feladatra vállalkoztunk, sőt városunk sajtójának történetét sem a teljesség igényével dolgoztuk fel. Egyetlen szempont szerint vizsgáltuk csupán az anyagot: arra a kérdésre kerestünk választ, hogyan jelentkezik a szovjet népek kultúrája az egri lapokban.

Azonban, hogy e részletproblémát megértsük, meg kell vizsgálnunk nemcsak az egri, hanem a magyar sajtó történetét is, különösen a hatvanas évektől, amikortól kezdve folyamatosan jelenik meg hírlap Egerben, 1914-ig, mely év — a politikai helyzet megváltozása miatt — korszakhatárnak tekinthető.

„A sajtó elsődleges feladata az olvasók tájékoztatása a világ eseményeiről: a hírközlés... Magyarországon azonban a török megszállás és a Habsburg elnyomás következtében csak későn tudott kialakulni.” (MIRLex III: 12—13.) Az 1780-ban Pozsonyban kiadott első magyar nyelvű hírlapot, a *Magyar Hírmondót* és az első szépirodalmi folyóiratokat, a *Magyar Museumot*, majd az *Orpheust* a felvilágosodás korának egyéb, részben politikai, részben irodalmi jellegű lapjai követték, hírlapírásunk azonban a reformkorra alakult ki igazán, s szorosan összekapcsolódott Kossuth nevével. Ugyancsak erre az időre esik a folyóirat-irodalom megélénkülése. A sajtó fejlődésének legnagyobb akadályát, a cenzúrát az 1848. évi XVIII. törvénycikk eltörölte, s ezzel, bár korlátlan sajtószabadságról korántsem beszélhetünk, a forradalom és a szabadságharc idején megvalósult a fejlett politikai sajtó létének alapfeltétele. Az önkényuralom újra életbe léptette a cenzúrát; ekkor indul az egyik leghosszabb életű, kormánypárti magyar lap, a *Pesti Napló* (1850—1939). A politikai lapok mellett az érdeklődés középpontjában álltak a divatlapok is, melyek tulajdonképpen irodalmi-kulturális folyóiratok. Új sajtóműfaj volt az élclap.

A Bach-rendszer bukásával felélénkült a politikai sajtó, a különböző pártok egymás után adták ki lapjukat.

A kiegyezés után meginduló kapitalizálódási folyamat a sajtóban is éreztette hatását, a kiadók felismerték ennek a területnek az üzleti lehető-

ségeit is. „Kiepült a hírszolgáltatás nemzetközi szervezete. A nyomda-technika fejlődése lehetővé tette a nagyobb példányszámú újságok gyors előállítását, a gyors egymásutánban épülő vasutak pedig a gyors szállítást.” (Mírléx III: 16.) A kapitalista sajtó egyik legjellegzetesebb terméke a *Pesti Hírlap* (1878—1944) volt: egyik politikai párthoz sem tartozott, hirdetési rovatából tartotta fenn magát. A század utolsó évtizedeire kialakul a polgári sajtónak valamiféle nemzeti-nacionalista liberális jellege, s ez a felemás politikai nézet heterogénné teszi nemcsak a lapok publicisztikai stílusát, de szépirodalmi — kulturális anyagát is. A rovatok összerosódnak, vezető szerephez jut a tárcsa, egyre növekszik a kulturális anyag, majd megszületik a bulvárlap. A közönség igényeinek kielégítése nagyon különbözővé teszi a politikailag amúgy is különböző lapokat. A művelt, ellenzéki hangoltságú városi polgársághoz és az értelmiséghez kívánnak szólni az olyan lapok, mint pl. a *Budapesti Napló* (1896—1918), melynek Ady is munkatársa volt; a legprimitívebb olcsó népszerűséget hajhássza gyilkosságaival, rendőrségi híreinek nagy számával a *Friss Újság* (1896—1951). Táncsics 1848-as munkáslapjának utódeként megjelennek a különböző szocialista színezetű lapok, közülük a leghatékonyabb a *Népszava* (1877—). Sajtóorgánumai vannak a jobboldali, katolikus ellenzéknek is.

Mindezekben a lapokban, s a többiben is — fővárosiakban s az egyre sokasodó vidékiekben egyaránt — megfigyelhető az a tendencia, hogy a politikai közvéleményformálást szolgáló cikkek mellett egyre növekszik mind a magyar, mind a külföldi vonatkozású kulturális anyag. Ez utóbbinak természetesen legnagyobb része szintén híryanag, s elsősorban a nyugati kultúrával kapcsolatos. Fokozódik az irodalom szerepe, ezen belül a fordításirodalomé is, ám ugyancsak szép számmal találhatók zenészek, énekesek, együttesek vendéjátékáról szóló kritikák és egyéb. a kulturális tájékozódást szolgáló cikkek is. Politikai jellegű laptól ennél többet nem is lehet várni — nem ez a célja. Természetesen egész más a helyzet a kimondottan szépirodalmi vagy kulturális folyóiratokban: *A Hét*, a *Nyugat* egyre erősebben tekint ki a világba, s Kelet felé is. A kulturális orientáció természetesen a politika függvénye, s hogy a keleti (orosz és egyéb) kultúrából, főleg pedig az irodalomból mi jut el hozzánk, az nagyrészt azon múlik, az illető író német és francia nyelvterületen mennyire lett közismert.

Az egri sajtó története 1838-ban kezdődik, amikor Joo János rajztanár kiadja *Héti Lapok* c. „műtudományi” lapját. Ez nem a mai értelemben vett hírlap, hanem időszakos kiadvány, amely pártolók hiányában egy é / múlva megszűnt. Az *Egri Hetilapok* is csak 1846. november 14-től 1847. január 30-ig állt fenn, utóda, a *Hetilapok* pedig csak nyolc hónapig, 1847. szeptember 30-ig.

A szabadságharc utáni bénultságból 1860-ban kezd ébredezni az egri sajtó, ebben az évben indítja meg Danielik József *Egri Értesítőjét*, amely 1862-től *Egri Posta* néven él még egy évig. Ekkor Danieliktól Szabó Ignác veszi át a lapot, amely most már életerősnek bizonyul és *Eger* néven harminc évig, tehát 1893-ig hetente kiadásra kerül. Ettől a laptól számíthatjuk a rendszeres sajtótájékoztatás megindulását Egerben.

1869-ben indul meg az *Egri Egyházmegyei Közlöny*, amely az egri érsekség hivatalos lapja, főleg az egyházmegye papjainak tájékoztatását szolgálja. A közlőnynek két melléklapja is volt: az egyik a *Cecília* (1889—91); egyházzenei szaklap; a másik a *Népiskola* c. tanügyi folyóirat a katolikus egyházi iskolák részére, amely Szatmárról került Egerbe 1874-ben. Egerben akkor már volt egy hasonló jellegű lap, az *Elemi Tanügy*. A két lap 1877-ben összeolvadt, és *Népiskolai Tanügy* címen létezett egészen 1912-ig. Egerben adtak ki még egy másik tanügyi lapot is, *Hevesmegyei Tanügy* (1896—1919) címen, amely az állami tanítóság orgánuma volt.

1870-ben jelenik meg a *Népűjság*, ez a katolikus-konzervatív lap, Luga László szerkesztésében. 1872-től *Egri Népűjság* címen fut tovább, 1893-ban összeolvad az *Egerrel* Luga László szerkesztése alatt. 1893 és 1910 között *Egri Híradó*, 1910-től ismét *Eger* címen adják ki.

1884-ben *Eger és Vidéke* címmel új hetilap indul. A Szabadelvű Párt lapja, liberális szellemű, főként a műveltebb polgárság és értelmiség igényeit elégíti ki. 1893-ban új nevet kap (*Egri Újság*). Hetilap egészen 1908-ig, amikor is napilappá alakulásával együtt eltűnik a tárca-rovat. Ám már 1900-tól állandó szépirodalmi melléklete volt; sajnos ez számunkra föllehetetlennek bizonyult.

Egerben volt a szerkesztősege egy megyei igényű lapnak, az ellenzéki *Hevesvármegyei Hírlapnak* is (1893—1919), amely három évig minden héten, 1896-tól pedig hetente háromszor jelent meg.

Csaknem húsz évig élt az *Irodalmi Szemle* (1876—1893), szintén a fáradhatatlan Luga László szerkesztésében, majd még egy évig *Irodalmi Közlöny* címmel Babik József tanítóképezdei tanár irányítása alatt. Ez tulajdonképpen a Magyarországon megjelent könyveket és folyóiratokat ki-vonatolta, ajánlotta.

Ezek tehát Eger hosszabb életű, tartósan megjelenő lapjai. Viszonylag sok, ha meggondoljuk, hogy napjainkban csak egy újságja van az egész megyének, holott akkor Gyöngyösön, Hatvanban, Tiszafüreden stb. is jelentek meg lapok. Mi magyarázza, hogy egyszerre több lap is létezett egy ilyen kis városban, ahol a kultúra pártolása nem tartozott a divatos dolgok közé?

Talán nem tévedünk, ha ezt a speciális körülményekkel magyarázzuk. Figyreszt azzal, hogy Eger egy óriási kiterjedésű érsekség központja volt, másrészt Eger iskolaváros jellegével. Működtek itt tudós papok, tollforgató tanárok, akik szívesen éltek a helyi publikációs lehetőséggel. És figyelembe kell venni, hogy bár Eger nem volt ipari város, mégis kialakult egy kicsiny, de művelt polgári-kereskedői réteg, amelynek társadalmi súlya és anyagi ereje nagyobb volt a város életében, mint számbeli aránya, és amely szintén igényt tartott saját lapra.

A már említetteken kívül időről időre jelentek meg még városunkban kérészéletű — részben politikai, részben irodalmi — lapok. Ezek, mivel egyéni kezdeményezések voltak és vagy mert nem kapcsolódtak sem az egyház, sem a polgárság érdekeihez, vagy mert sem az egyház, sem a polgárság nem akart már több pénzt áldozni (hiszen a meglevő lapokat is nehéz lehetett eladni), a város közönyvével folytatott rövid, hősies harc után egy-két év alatt csendesesen kimúltak. Ilyenek voltak pl. az *Egri Lapok* (1879), a *Heves Vármegye* (1878—79), a *Máttra* (1863—64), a *Magyar Bűn-*

ügyi Csarnok (1880), a *Regélő Themis* (1880—82), az *Egri Munkás* (1910—11) és az *Egri Napló* (1913—14). A munkáslapnak különösen nehéz lehetett egy olyan városban, ahol alig volt igazi munkásság, és ahol olyan erős volt a konzervatív egyház világi befolyása. Sajátos színfoltja Egernek, hogy 1913-ban itt adták ki a *La Verda Standardo* c. eszperantó nyelvű folyóiratot és melléklapját, a *Magyar Eszperanto-Újságot* is.

Vizsgálódásunk tárgya, hogy az orosz, ill. tágabb értelemben a Szovjetunió területén élő népek életéből, kultúrájából, irodalmából mit ismert meg az olvasó, mi jutott el hozzá. Az átlagember ismereteit újságokból, képeslapokból meríti. És a sajtó nem csupán az átlagemberre hat, hanem a magasabb műveltségűekre is. Adtak-e az újságok reális ismereteket a nagy keleti szomszéd életéről? Mi határozza meg a közlemények mennyiségét, jellegét, tendenciáját?

Ezeket a kérdéseket már a Kozocsa—Radó-féle bibliográfia fellellette, és azóta e tárgyban több és megbízható munka áll rendelkezésünkre. Napjainkban már a fővárosi lapok ilyen vonatkozásai eléggé felderítettek, és így fogalmat alkothatunk arról, hogy mit ismert meg Oroszországból, az orosz kultúrából az, aki rendszeresen olvasta a lapokat. Minket a fővárosi lapok csak olyan mértékben érdekelnek, amennyire az egri újságok függvényei voltak e lapoknak.

A politikai változások, a külpolitikai orientáció, ha nem is azonnal felismerhető módon, de hatott a kultúrpolitikára, gátolt vagy segített, kibontakoztatott vagy elfojtott. Az 1860 és 1914 között eltelt 54 esztendő belpolitikában a kiegyezés előkészítésétől a dualizmuson át a világháború kitöréséig terjedt. Ez a korszak az orosz kül- és belpolitikában is mozgalmas: orosz—török háború, lengyel felkelés, az orosz—porosz—osztrák katonai szövetség megkötése, a nálunk nihilistáknak emlegetett narodnyikok mozgalma és a munkásmozgalom kialakulása, az orosz—japán háború, az 1905-ös forradalom. Mindezek az események a politikai híryanagon túl az érdeklődést is fel-fellendítik az orosz élet, az orosz és oroszországi kultúra iránt, bár ez nagymértékben függ a mindenkori osztrák—orosz politikai kapcsolatoktól is.

De azért van valami sajátosan magyar is a szomszédhoz fűződő viszonyunkban: az oroszok iránt, akiket az újságok igen gyakran csak a pejoratív „muszka” néven emlegetnek, nem érzünk valami nagy barátságot, ellenségnek tartjuk — túl közel van még a világosi fegyverletétel. A „pán-szláv veszély” is vissza-visszatérő téma: a magyarországi szlávok (szlovákok, horvátok) Oroszország felé irányuló orientációja igen közelről érintette és akadályozta a magyar—orosz kapcsolatok kibontakozását.

Ez az orientáció, a szláv népek testvériségének felismerése már a XVIII. században általánossá vált valamennyi szláv nép körében. A Habsburgok uralma alatt élő elnyomott kisebb szláv népek vonzódása a hatalmas Oroszország iránt érthető volt, azonban e nosztalgikus vágyódásban nem tudatosult az az ellentmondás, hogy Oroszország maga is leigázott más szláv népeket. Az orientáció főként kulturális és nem politikai jellegű volt, nagy szerepet játszottak benne nyelvi és irodalmi kérdések. A „pán-szláv veszély” fogalmának kialakulásához szerencsétlen történelmi helyzetek is hozzájárultak: a szabadságharc leverése, a horvátok szerepe eb-

ben stb. összefüggött az osztrák udvar titkos munkájával, a „divide et impera” elvével. Így a pánszláv veszély, mely egyáltalán nem volt olyan valóságos, mint hitték, oly mértékben átment a köztudatba, hogy hullámai a XX. századba is átcsapnak.

Több olyan hírt találunk az egri lapok politikai rovataiban, amelyek vulgáris módon tárgyalják a pánszlávizmus veszélyeit, pl. „Orosz kacsingatások szlávjaink felé” (Eger, 1870 8.). Ilyen szellemben íródhatott „A muzska emisszárius” c. „csinos alapeszméjű s élénk menetű kis bohózat”, amelyet Egerben is játszottak 1867-ben (Eger, 1867/52.).

Az orosz forradalmi mozgalom kibontakozása ellentmondásos visszhangot keltett a korabeli egri sajtóban. Nem idegen e cikkektől a gúny és a káröröm, hiszen a „nihilisták” végül is a kancsukás cár legfőbb ellenségei, de ugyanakkor kiérződik az aggodalom, hogy a nihilisták a törvényes uralkodó ellen támadnak, tehát helyeselni nekik semmiképp sem lehet. Hogy ezt az ellentmondást feloldják, gyakran jelentetnek meg olyan cikkeket, amelyek elrettentő képeket mutatnak az orosz életből, az iszonyú elnyomásról, azzal a rejtett céllal, hogy tudatosítsák: az itteni állapotok azért mégis egészen mások, nálunk nem lehet alapja semmiféle forradalmi mozgalomnak.

Az Oroszországról kialakult képhez a politikai híreken kívül hozzájárultak azok a híradások és cikkek is, amelyek valamely magyar vagy speciális egri vonatkozás ürügyén adnak hírt az orosz birodalomról, népeinek életéről és kultúrájáról. Ezek gyakran csak ún. kis színesek, apróságok, érdekességek, de néha hosszabb lélegzetű cikket, tárcát is találunk e tárgyban, az Oroszországban járt hivatalos vagy magánszemélyek úti beszámolóit. Többször előkerülnek a nyelvrokonság problémái, jelezve az állandó érdeklődést e tárgy iránt. Találunk leírást Oroszország városairól, tájairól (Moszkva, a Kreml, Pétervár, Peterhof, a Téli Palota). Érdekes helyi adat, hogy dr. Vass János vármegyei másodfőjegyző Oroszországban járt a szentpétervári tűzvédelmi kongresszuson és útjáról 1914. január 12-én beszámolt az egri közönségnek, vetített képekkel illusztrálva előadását, amelyről valamennyi egri lap megemlékezik.

Természetesen nem lehet azt mondani, hogy az egri közönség rendszeres és széles körű tájékoztatást kapott volna az orosz kulturális életről. A cikkek, hírek alkalmoszerűek voltak, semmiféle átgondolt koncepcióval nem találkozunk. Jellemző például, hogy az orosz festők közül csupán Verescagin neve fordul elő 54 év hírlapjaiban.

Zenei vonatkozásban sem sokkal jobb a helyzet: néhány „háziszerző” neve uralja a terepet; Rubinstein Románcát, Csajkovszkij szonátáit éneklik és nyekergik nemzedékeken át a műkedvelő egri dalosok és zenészek a Szent Imre Kör, a Kongregáció, a Katolikus Legényegylet, az Úri Kaszinó stb. műsoros estélyein. Bár az igaz, hogy Rubinsteint is inkább német zeneszerzőnek könyvelhették el, erről tanúskodik a „Vokálzenei műszavak és formák” c. cikk (Cecília, 1889 11.), amelyben a szerző a műdal fogalmának magyarázásánál utalt arra, hogy a német műdalok tanulmányozása mennyire fontos a zene művelőinek, és felsorolja a legkiválóbbnak tartott német műdalokat, köztük kilenc Rubinstein-dalt.

A lapokban csak egyszer-egyszer tűnik fel Rahmanyinov, Razumovszkij, Davidov neve. Úditó változatosság Szlavjanszkij—Agrenyev együttesének többszöri egri fellépése (1890., 1892., 1896., 1908.). Az ő műsorukon népdalokon kívül Rimszkij-Korszakov, Borogyin, Dargomizsszkij, Lvov művei is szerepeltek.

Hogy milyen sikerük volt, azt jól mutatja egy korabeli kritika a *Cecília* c. egri egyházzenei lapból (1890 2.):

„Jön Magyarország fővárosába egy 70—80 tagból álló énekestársaság. A magyar előtt fájdalmas emlékű, sőt történelmileg, politikailag gyűlölt nemzet gyermekei: oroszok. Magukkal hozzák, mintegy kihívólag, tüntetőleg magukon hordják ennek az előttünk ellenszenves fajnak minden karakterisztikonját: dalban, szóban, ruhában, arczban, modorban, magaviseletben, szokásokban teljesen muszkák. Énekelnek csupamerő egyszerűségeket: orosz népdalt, balladát, románcot. *Ej uhnem*-et és *Vörös szarafán*-t. De énekelnek bámulatos összetanultsággal, programmjok egyszerű tartalmának megfelelő művészi tökéletességgel, a szép ének-előadás és hangkezelés minden titkának tudatos ismeretével, finom alkalmazásával. És amint meghódították már előbb ének-művészetök varázsával, mondhatni, az egész művelt világot: úgy meghódítják most legnagyobb politikai ellenségekét, a magyart is. Előadásaik nemes élvezet tekintetében ünnepszámba mennek Budapesten, nap nap után színültig telt házak előtt énekelnek, a magyar sajtó tele van magasztalásukkal, estélyeket rendeznek tiszteletökre, és megtörténik az a lehetetlen dolog, hogy a magyar a tenyerén hordozza — a muszkát.

Íme, az ének hatalma!”

És hogy voltak azért itt értő emberek is, volt igény magasabb rendű zenei élményekre, tanulságul idézzük a *Hevesvármegyei Hírlap* (1910 20.) kritikusát, aki így ír a Szimfónikusok hangversenyéről, ill. Csajkovszkij III. Szimfóniájának előadásáról:

„... Et nunc venio ... a múlt század talán legnagyobb orosz mesteréhez, Csajkovszky Péterhez. Mit szóljunk ehhez?! Semmit. Hallgassunk visszafojtott lélekzettel és érezzünk. Olyan fugát, amilyen az allegro; olyan német táncot, mint az „a la tedesca”, olyan orosz elégiát és olyan finálét mint amilyen a Márc. 5-én előadott 3-ik szimfóniában meg van írva, nem minden nap van alkalom élvezni.”

Egerben állandó színházi társulat nem volt, nyaranta jelentek meg a különböző társulatok, amelyek egy-két hónapig tengődtek a városban, a részvétlenséggel küszködve. Érthető, hogy műsorukat igyekeztek minél vonzóbbá tenni és repertoárjukat elsősorban a könnyű műfajból állították össze. Ez magyarázza, hogy prózai művet keveset, orosz drámát pedig csak elvétve találunk a műsorban. Orosz tárgyú mű akad ugyan 1881-ben: „A kancsuka hazájában, vagy oroszországi rabszolgaélet”, de hogy mennyire elavult darab volt már akkor is, az kitűnik a *Regélő Themis* kritikusanak megjegyzéséből, aki azt kifogásolja, hogy a társulat ilyen régi darabokat szed elő, amik máshol már nem mennek. 1903-ban mutatják be először Csehov A medve c. egyfelvonásosát (Németh József társulata), és ugyanakkor jelzik azt is, hogy a társulat Gorkij Éjjeli menedékhely-ének bemutatására készül. A darab csak egy év múlva, 1904 augusztusában ke-

rül színre, de nem Németh, hanem Balla Kálmán társulata mutatja be. Mint a kritikus megjegyzi, „az előadásra sok embert csábított Gorkij Maxim divatos neve”. (Hevesvármegyei Hírlap, 1904 70.) Többször aztán nem is adták, az egri közönség eléggé döbbenet fogadta a szokatlan témájú darabot. Azonban a darab hatásának továbbgyűrűzését mutatja az egyik színikritikában (egy más darab kapcsán) a következő kitétel: az Éjjeli menedékhely „mintája a drámaírás modern egységeszméjének” (Egri Híradó, 1908 50.).

Orosz darab legközelebb 1911-ben kerül az egri nézők elé, a Karenina Annát mutatja be Palágyi társulata Giraud átdolgozásában. Nem valami sikeres előadás volt, a kritikus szerint „a Karenin Anna mélységes, széles árban omló története koldusan, üresen élemedik meg újra”. De azért többször is színre kerül és telt házat vonz. Tolsztoj még Egerben is név, és még frissek az emlékek futásáról és haláláról. A következő évben, 1912-ben is bemutatnak egy Tolsztoj-színművet, az Élő holttest-et.

Mivel Eger iskolaváros is volt és a városban két tanügyi szaklap is kiadásra került, érthető, hogy elég sok olyan híryananyagot találunk, amely az orosz iskolaüggyel foglalkozik. Érdekes módon viszonylag kevés negatívumot közölnek, az is inkább az oroszosítással függ össze, viszont nagyon tárgyilagos, józan cikkeket láthatunk az orosz oktatásügyről a *Népiskolai Tanügy* c. hetilapban. Csak példaként néhány:

A népiskolák Oroszországban (1899 19.) c. cikkben a szerző, Kalovits Alajos megállapítja, hogy 1894 után olyan rohamos fejlődés állt be az orosz iskolaügyben, melyhez hasonlót eddig egyetlen állam sem tudott még felmutatni. Olvashatunk híradást arról, hogy „a vasúti alkalmazottak gyermekei részére, akik eddig a községektől való nagy távolság miatt iskolát egyáltalán nem látogattak, az állomásokon fognak iskolákat berendezni” (1899 33.). Buzdító jellegű cikk e lap 1901. nov. 9-i számából: „Kölcsön-iskolaszer-múzeum Szt. Pétervárott”. A cikkíró okulásul közli, tanuljunk tőlük. Feltűnnek az első hírek a gyakorlati oktatásról: „Az orosz közoktatásügyi miniszter tervezete szerint minden falusi elemi iskola három holdnyi állami földterületet kap abból a célból, hogy a növendékek a gyakorlati oktatásban kellő útmutatást nyerhessenek.” (1899 15.) 1903. április 25-én a lap már a középiskolai gazdasági kolóniák szervezéséről ad hírt.

Nagyjából ez az, amit az átlagos újságolvasó Egerben megtudhatott az orosz életről, ennyiben hatottak az orosz kultúra termékei a város kulturális életére. Vizsgálódásunkban eddig figyelmen kívül hagytuk a tulajdonképpeni lényegét, az orosz irodalmi művek megjelenését és az orosz irodalmi vonatkozásokat.

Radó György írja „A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája 1944-ig” bevezetőjében, hogy „a hatvanas évek új nagy orosz írója hazánkban Turgenyev, a hetvenes éveké Tolsztoj, a nyolcvanas éveké Dosztojevszkij, a kilencvenes éveké Csehov, a kilencszázas éveké pedig Gorkij”. (Bevezetés, XII.) Érdekes összehasonlítani ezzel a korszakolással az egri lapokban megjelent orosz irodalmi anyagot.

A hatvanas években Egerben még általános orosz kulturális vonatkozás is alig található a lapokban, nemhogy „nagy orosz írója” lenne az egri

sajtónak. Turgenyev neve nálunk csak 1872-ben jelenik meg először az Apák és fiúk c. regényének tárca-szerű ismertetésében, Erdélyi Béla tollából (Eger, 1872 41.). Az ismertetés szépirodalmi igényű, a hihetően egri szerző maga is turgenyevés líraisággal kezdi a tárcát. A könyvet elolvasásra ajánlja, és hasznosnak ítéli még valláserkölcsi szempontból is: a nihilizmus (vagyis istentagadás) elítélését látja benne, ezt fejezi ki szerinte „Bazárov Jenő” sorsa, halála és a jó útra tért „Árkád Kirzanov” családi boldogsága. A hetvenes években ezenkívül más irodalmi anyagot nem is találunk, mint két Turgenyev-„beszély” egyszerű ajánlását és 1879-ben, egy évvel Vera Zaszulics merénylete után, amikor a nihilisták mint téma még az olyan eldugott kisvárosokba is eljutott, mint Eger, találunk egy hosszabb utalást A nihilisták c. cikkben Turgenyevre (Eger, 1879 52.):

„Ki a nihilismust pontosabban akarja megismerni, mint ahogyan e futólag papírra vetett vázlatban előadathatott, az olvassa el a genialis Turgenyev munkáit, különösen az Atyák és fiaik címűt. Az ellentét a korábbi nemzedék pozitív és a jelenben élőknek negatív életnézete között itt művészig, a valóságnak megfelelő hűség- és élénkséggel van rajzolva. Pazaroff, az orvostanuló, a nihilistának igazi típusa.”

A nyolcvanas években két cikket találunk Turgenyevvel kapcsolatban (mindkettő könyvkritika és ajánlás), a kilencvenes években viszont néhány eredeti művét is közlik, A győzedelmes szerelem dala c. elbeszélést és a Költemények prózában néhány darabját (Eger, 1890 46—50., ill. Eger és Vidéke, 1892 89., Egri Újság, 1894 18., 66.).

Turgenyevnek persze a lírája, romantikája hatott, „a piciny lábak és a reszkető szívek dalnokát” látja benne Kemechey Jenő (Eger és Vidéke, 1892 50.), a szomorú szerelmek íróját.

A kutya c. Turgenyev-írást idézi az *Egri Egyházmegyei Közlönyben* (1911/6.) Müller Jenő a darwinizmus ellen írott cikkében, ám teljesen félreértve az író gondolatát:

„Hideg decemberi délután kandallója mellett ült Turgenyeff Iván. Túlhevített koponyájában merészen száguldó új igazságok hadakoznak dübörögve ócska dogmák ellen. Kuttyája lábánál hever, gazdáját figyeli. A nagy orosz belebámul a kutya intelligens szemeibe, s e nehéz sóhaj szakad fel kebléből... Igen... Egyenlők vagyunk... Mindkettőnkben egyforma éltető lángocska pislog... Ránk borul a halál... hideg szárnyaival meglegyint... ki fogja a bennem és benned pislogó kis lángocska közti különbséget felismerni?... Senki... Egyenlők vagyunk (Turgenyeff I.: Költemények prózában — Az eb.) Mire nem képes a beteg idealizmus?!”

Összegezve: a tárgyalt korszakon belül Turgenyev húsz alkalommal szerepel az egri sajtóban, javarészt könyvhirdetésekből, „ajánlott olvasmány”-ként, de művei eszmeiségére hivatkoznak is, négy alkalommal pedig eredeti Turgenyev-művek is olvashatók városunk lapjaiban.

Tolsztoj, aki a hetvenes években tör be a magyar irodalmi köztudatba, csak a kilencvenes évek elején kerül az egri újságok lapjaira. Két elbeszéléssel szerepel az *Eger és Vidéke* hasábjain (1890 24.), a katolikus *Egri Népiújság* viszont, amelynek vonalába jól beleillenek Tolsztoj oktató célzatú kis meséi, ezekből közöl néhányat két évvel később (1892 24—25.).

Könyvhirdetésben ugyan már 1878-ban találkozunk a nevével, majd az ilyenfajta ajánlások száma nő (a nyolcvanas években három, a kilencvenes években négy, a kilencszázas években pedig öt alkalommal hirdetik műveit), azonban eszmeisége sokkal hatásosabb, mint erre a lapokban megjelent fordítások számából következtetni lehetne; a kilencvenes évek végétől igen sokszor hivatkoznak különböző tárgyú cikkekben Tolsztoj eszméire, személyével foglalkoznak, de gyakran nem mint íróval, hanem mint gondolkodóval, azon kérdés kapcsán, hogy milyen következménye lehet a társadalommal való szakításnak. Idézzük Mogán Ákos cikkét (Egri Egyházmegyei Közlöny, 1908 12.):

„Romlottabb gyümölcsöt nem termett soha teoria, mint a bombavető anarchiát, melyet ha nem is azonosítunk Tolstoi, Bakunin, Batthiány tanáival és ideális anarchismusával; mégis csak az ő elméleteik végső conclusiója a bombavető anarchia.”

Tolsztoj érdekes egyénisége előtérbe kerül 1910-ben, megbetegedésének, halálának körülményeit feltűnő helyeken hozzák a lapok.

Dosztojevszkij neve szinte alig fordul elő lapjainkban, műveiből sem közölnek semmit.

Amint láttuk, Turgenyev, Tolsztoj neve az egri sajtóban előbb jelent meg könyvhirdetéseken, utalásokban, mint ahogy eredeti műveik az olvasók elé kerültek volna. Ám „amíg Tolsztoj körül dúlt a vita, szinte észrevétlenül belopódzott a napilapok és folyóiratok tárcarovatába Anton Pavlovics Csehov, az orosz elbeszélő irodalom egyik legsajátosabb hangú művésze. Szokatlan helyzet teremődött: először műveivel ismerkedett meg a magyar közönség. Megjelenését nem előzték meg hírek sem a külföld magasztalásáról, sem hazája kritikuszainak véleményéről. Nevét nem az irodalom kritikuszainak dicsérete tette ismertté, hanem művészetével vivta ki hihetetlenül rövid idő alatt a magyar olvasók elismerését. Csehov rajzai a tárcarovat három-négy hasábján az emberi sorsok mélyvizébe vezették az olvasókat. A rövid műfaj klasszikus tömörsége lehántotta az ábrázolás felesleges kellékét, a korábbi ábrázolás minden körülményeskedését. Az emberi sorsokat az eldöntő fordulatok pillanatában tárja olvasói elé és villanásnyi idő alatt bevilágítja hőseinek egész életét.” (Rejtő István: Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon, 54. l.)

Egerben is ez volt a helyzet. Még nem utalnak rá, könyvhirdetésben is csak kétszer fordul elő (1890-ben és 1898-ban), amikor 1899-ben közlik Dráma c. elbeszélését (Egri Újság, 1899, 43.). A 900-as években azután majdnem minden évben találunk egy-egy elbeszélést tőle. Népszerűsége teljesen indokolt, és a kis elbeszélés műfaja is nagyon alkalmas újságban való közlésre — eredetileg is hírlapokban jelentek meg először. Érdekes megfigyelní, hogy az egri lapokban közölt elbeszélések általában a humorista Csehovot mutatják be (Dráma — 1899, A múkincs — 1900, ugyanaz más címmel: Az ajándék — 1912, Nők szerencséje — 1901, A halál látogatóban — 1902, Gyámoltalan asszony — 1909.). A kisemberek problémáit, sorsát részvétellel ábrázoló Csehovot A szakácsnő férjhez megy (1903) és az Egyszer egy évben (1906) c. elbeszélések reprezentálják. Élesen veti fel a társadalmi problémákat a Protekció (tkp. Hölgyek) c. elbeszélése egy ta-

nító sorsának bemutatásával; ezt a *Hevesmegyei Tanügy* közli 1912-ben (12. szám) nyilván éppen aktualitása miatt.

Míg Csehov műveivel szerepel, addig Gorkijtől csak egyetlen elbeszélést találunk, a *Vezeklés-t* (*Egri Híradó*, 1910/12.). Gorkij neve viszont gyakran felbukkan a tárcákban, hírekben, bűnügyi tudósításokban mint jelző a „toprongyos”, „csavargó” helyett. „Legjobban helyesel neki egy Gorkij tollára méltó alak... Egyenesen a törzsasztal felé tart s. megérinti a Gorkij-embert” (*Egri Híradó*, 1908 1., Simonyi: A mélységből) ... „Az alkohol Gorkij-alakká változtatta” (*Egri Híradó*, 1908 64., *Mozgó tragikókép*)... „Somogyi Józsefnek hívják a munkást, aki igazi Gorkij-alak” (*Egri Napló*, 1913 32., Egy koronaért a halálba). Jól rávilágít ez is arra, hogy Gorkij nálunk az Éjjeli menedékhely révén vált híressé. (Egerben is bemutatják 1904-ben.)

Hogy mennyire ismert író már akkor, mutatja a következő könyvhirdetés:

„Gorkij Maxim, az olyan fiatalon és hirtelen világhírűvé lett orosz író, aki mindig magáról ír, mint modern író mindig az élet mozgalmasságát rajzolja s ezekben tükrözi az élet nagy problémáit, elmélkedést pedig alig találni munkáiban — egy helyütt, egyik novellájában mégis szóvá teszi az olvasást. Azt tartja, csak olyan könyvet érdemes olvasni, amiből igen sokat lehet tanulni... olyan könyvet olvassunk, amely az élet titkát, az emberek lelkét ismerteti meg velünk. A legújabb nagy írók tényleg erre is törekszenek. Tolsztoj, Dosztojevszkij, Turgenyev, ... Gorkij az emberek és az emberi életek kifejlődését rajzolják.” A hirdetés tanulsága: tehát olvassunk történelmi műveket, éppen megjelent a Nagy Képes Világtörténet 12 kötetben! (*Népiskolai Tanügy*, 1901 45.)

Gorkijt 1907-ben ismét együtt említik Tolsztojjal, Csehovval:

„Az orosz irodalmat mi tette oly naggyá az elmúlt évtizedben, ha nem az orosz néplélek, vagy más szavakkal az orosz levegő megnyilvánulása. Az a sajátos íz, eredeti orosz szellem, melyet az orosz írók, mint Tolsztoj Leo, Maxim Gorkij, Csehov Antal... műveiben feltalálunk” (*Hevesvármegyei Hírlap*, 1907 33., Baloghy Pál: Fajmagyarság).

Igényes irodalmi cikkben is hivatkoznak Gorkijra: Pogonyi Nándor az Irodalmi irányzat (*Hevesvármegyei Hírlap*, 1906 21.) c. eszmefuttatásában ír a bölcséleti, az orosz irányzatról, „amely a realizmus felé látszik ugyan hajlani, de a felé a realizmus felé, a mely keresi az emberi méltóság idealizmusát... Ez az irányzat a modern szociálizmus célját szolgálja...” Példaként Gorkij Éjjeli menedékhely-ét említi a szerző.

Az „öt nagy” (aki Egerben csak négy, hiszen a Dosztojevszkij-hullám elkerülte városunkat) művein kívül még sok orosz szerző neve került bele az egri sajtóba. Közöttük vannak valódi klasszikusok, olyanok, mint Puskin, Lermontov, Gogol, Korolenko, Krilov, Csernisevszkij, Nyekraszov, de az ő életművük legfeljebb egy-egy könyvhirdetés erejéig hatol be az egri köztudatba, fordítás csak elvétve akad, a rájuk való utalások, hivatkozások is ritkák. Mások olyan orosz írók, akiket ugyan számon tart a szovjet irodalomtörténet, de munkásságuk az előzőekénél kevésbé jelentős, s a magyar irodalmi ízlés formálásában sem volt semmi szerepük. Ilyen pl. Nyikityin vagy Uszpenszkij. Szerepelnek még a divat által felkapott tucatírók,

akiknek életműve ugyan semmiféle irodalmi értéket nem tartogat az olvasó számára, műveik olvasmányossága mégis egy időre felkapottá tette őket (Potapenko, Avercsenko, Arcibasev), s fordításban főleg az ő munkáik jelennek meg.

Am az egri sajtó minden provinciális vonása ellenére is mutatott fel önálló eredményeket az orosz kultúra népszerűsítésében. Természetesen a fordítások tekintélyes része átvétel valamelyik akkortájt megjelent könyvből, vagy ritkábban lapból. Például Lyiszkov (azaz N. Sz. Leszkov) A birkafejű Malanya c. elbeszélése (Egri Híradó, 1907/78—79.) a Családi Regénytár 49. kötetéből való (Bp., 1907.).

Van azonban néhány olyan fordítás, amelyet a Kozocsa—Radó-féle bibliográfia vagy egyáltalán nem ismer, vagy jó néhány évvel későbből tartja csak számon; ugyanez vonatkozik a Szegeden 1967-ben Fenyvesi István összeállításában megjelent repertóriumra is.

Egyik összeállításban sem szerepelnek azok a mesék, amelyek „Tolstoj Leo gróf, orosz író után vannak fordítva magyarra”, s az *Egri Népújságban* jelentek meg 1892-ben, a 24. számban a Miként osztá föl a muzsik a libát?, a 25-ben pedig A cár új ruhája és a Sakálok és az elefánt. Az utóbbi kettővel együtt megjelent A két testvér a szegedi repertóriumban szintén nem fordul elő, Radó és Kozocsa pedig csak 1923-tól tartja számon, a Házsongárdy Gábor fordításában megjelent Legszebb Orosz Mesék c. kötetben. Ugyancsak mindkét gyűjteményből hiányzik Avercsenko A delej c. elbeszélése, mely a *Hevesvármegyei Hírlapban* jelent meg (1911 57—58.), még-hozzá Holik Sámuel eszperantóból készült fordításában.

Érdekes képet mutat a többi fordítás megjelenési időpontjának egybevetése is a Kozocsa-bibliográfiában jelölt időponttal. Van pár olyan elbeszélés, amely csak néhány évvel előzi meg a központi sajtóban megjelent változatot — ilyen két Csehov-novella.

A Nők szerencséje című elbeszélés a szerző neve nélkül, Spectator fordítói névvel (Ambrus Zoltán? vö. Magyar Írói Álnévlexikon) jelent meg a *Hevesvármegyei Hírlapban* 1901. június 2-án (66. sz.). Ugyancsak 1901-ben, de november 10-én napvilágot látott a *Szegedi Híradóban* is, itt a fordító neve nélkül, majd 1903-ban a Magyar Könyvtár 326. kötetében A nők kiváltságai címen, Barabás Ábel fordításában — ez az adat szerepel a Kozocsa-bibliográfiában.

A halál látogatóban c. Csehov-novella szintén előbb jelent meg Egerben, mint Budapesten. Nálunk az *Egri Híradóban* (1902 87.), ott a *Jövendőben* (1905 13.) Egy borzalmas éj címen, Szántó Frigyesné fordításában.

Ezek a 2—3 éves eltérések még jelentéktelenek. A többi, a Kozocsa-bibliográfiától különböző adat azonban jelentős időkülönbséget mutat, nem egyszer egy évtizednél is nagyobb az eltérés Eger javára.

Csehovnál maradva:

1902. január 1-én jelent meg az *Egri Újságban* A szerelem zsarnoka c. novellája; kerek tíz évvel később, szintén a fordító neve nélkül, de már A gonosz fiú címen belekerül Az orvos felesége és más elbeszélések c. kötetbe (Bp., 1912.); ez az adat szerepel Kozocsaéknál.

A Felsülés c. Csehov-novella (mely utalást tartalmaz Nyekraszovra is), az *Eger* 1912 97. számában jelent meg; a Kozocsa-bibliográfiában Ku-

darc címen szerepel mint a Csehov Antal Összes Elbeszélő Művei I. kötetének egy darabja, Peterdi István fordításában. A megjelenés éve 1924!!!

Az *Egri Újság* 1896 92. számában látott napvilágot „Gontscharow”-tól a Melyik az örült? c. tárcsa, szintén tizenkét évvel korábban, mint ahogy a Kozocsa-bibliográfiából kitűnik. Ott Ki az örült? címen szerepel, első megjelenése szerintük 1908, Az *Újság* az évi 3. számában. (Meg kell jegyeznünk, hogy az egri változat minden bizonnyal nem az eredetiből, hanem német átültetésből készült fordítás, erre mutat a szerző nevének németes írásmódja. A fordító Kugel J.)

Az *Eger és Vidéke* c. lap 1890 24. számában Lovasdi címen közli Tolsztoj két kis remekét. A Kozocsa-bibliográfia a Hogyan tanultam meg lovagolni? címűt a *Tolnai Világlapja* 1905-ös évfolyamában, A vén ló címűt a *Nagyváradai Napló* 1907. évfolyamában találja meg először. Az eltérés 15, ill. 17 esztendő!

És végül a mintegy 500 adat mindössze három verse közül az egyik Lermontov A tör c. műve, mely Karaffiáth Jenő fordításában 1902-ben jelent meg a *Hevesvármegyei Hírlap* 102. számában. Tizenkét évvel későbből tartja számon a Kozocsa-bibliográfia, igaz viszont, hogy akkor Kosztolányi fordításában jelent meg Modern költők c. kötetében.

Ám a lapok tárcarovatát 1860-tól átnézve az is kiderül, hogy az orosz téma, az orosz attributumok használata megelőzi az orosz fordítások megjelenését, sőt a rájuk való utalást is. Már az 1860-as években tömegével találunk orosz tárgyú, de nem orosz szerzőktől való elbeszéléseket. Ezek kezdetben németből vagy franciából fordított művek, és jelzik, hogy az orosz irodalom kezd divatba jönni, hogy Turgenyev és a szorgalmas németek (pl. Bodenstedt) munkássága nyomán több orosz író már ismertté vált francia és német nyelvterületen. A giccs — bár örök — mindig jelzi a múló divatot, gyorsan vedlik át egyik bőrből a másikba, a giccsírok gyors kézzel festik át hercegnő hőseiket nihilistává, romantikus skót várkastélyból a Terek zúgó habjaihoz, a kaukázusi bércek közé költöztetik hőseiket, s a szerelmeseket egymástól elszakító rablók vagy kalózok most cserkész- vagy kozákruhában feszítenek. Ilyen hatás- vagy divatjelző elbeszélések A két zuáv (Egri Értesítő, 1861 9.), Otylia (Eger, 1865/12—15.) franciából stb.

Sacher—Masochnak a Tarka képek az orosz udvari életből c. művét a hetvenes években fordítja le Milesz Béla (Szelim) megyénkbeli irodalmár tanító, és mintegy 30 éven át időnként felbukkannak az egri sajtó hasábjain vérfagyasztó részletek a fentemlített műből; pl. Tarakanova hercegnő szomorú sorsa, a dekabristák, Patyomkin, II. Katalin. Parádi József A Terek folyó tündére c. beszélyén (Heves Vármegye, 1878/15—16.) az ebben az időben már nálunk is ismert Lermontov hatását véljük felfedezni. Az álherczeg avagy egy grófi család titka c. bonyodalmas regényt közli folytatásokban a *Regélő Themis* 1880-ban, amelyben orosz nevű szereplőket (pl. Petroff Iván herceg) és pétervári színteret találunk. A rendőrfőnök titka c. beszély ifj. Váncza Mihálytól (Regélő Themis, 1882/4. füzet) halálosan összekevert romantikus meséje, a nihilista mozgalomban részt vevő orosz hercegnő, a gaz rendőrfőnök, egyszóval a divatos félkész-elemekből lazán összeállított történet egyik eklatáns példája a tömegigényt kielégítő

pcnyvairadalomnak. Ilyent még nem egyet találhatunk a századfordulón és utána is.

1898-ban jelenik meg a *Hevesvármegyei Hírlapban* (193. szám) egy „eredeti tárca” Orosz szerelem címmel. Az egzotikus orosz elemek itt is csak a szokványos szerelmi história díszletei. Ostoba, elcsépett a történet, amely csak azért „megy el”, mert a közönség szereti az oroszos témákat. Az elbeszélés a Kaukázus bércei között játszódik, kis kozák faluban. Természetesen esik a hó, hó nélkül nincs orosz beszély! Ivánovics Péter, az öreg kozák, vutkis üvegje mellett várja a tavaszt. Egyedül van leányával, kinek szerelme, a délceg Vasilik a Kaukázus bércein legelteti lovait. De az idillt elrontja a gaz cselszövény: szán érkezik a kegyelmes herceg küldöttével, ki játékszerének követeli a kozák atya szép cserkesz leányát. Hiába tiltakoznak, Vasilikot megölik a bérceken, az atya kap két hordó vutkit, a leányt elviszik, az atya megbékél.

Pesti lapokban már a múlt század negyvenes éveiben anakronisztikusan hatnának azok az elbeszélések, amelyeket Pogonyi Nándor írogat jobb ügyhöz méltó buzgalommal. Ő is meg nem emésztett orosz elemekkel operál, felületes díszletként aggatja giccses történeteire. Tamára c. elbeszélése (*Hevesvármegyei Hírlap*, 1903 31.) nyilván Lermontov hatását jelzi, maga a név is, a természeti háttér, a szokás szerint tompán zúgó Terek, a kaukázusi bércek.

A lermontovi Tamára cárné itt nimfomániás bestia, akinek a lánya szerelme, a fiatal Ipanow herceg is kellene. Bár tévedésből, de lányát is megöli, majd öngyilkos lesz. Mégis lehetetlen nem éreznünk a szenvedélyes, nagy irodalom kisugárzó hatását, még ilyen gyengécske történeten keresztül is.

Pogonyi Nándor másik gyöngyszeme e tárgyban a *Mese a hó alól* c. tíz folytatásban közölt romantikus története (*Hevesvármegyei Hírlap*, 1905 20—30.) 1905-ben, a forradalom évében! A cím önkéntelenül Jókait idézi (*Szabadság a hó alatt*) és Pogonyi valóban Jókait megszágyenítő merészséggel és biztonsággal halmoz össze minden elemet, ami egy orosz beszélytől elvárható: nihilistákat, Szibériát, ólombányát, és keveri össze az ősi giccs-elemekkel: szegény fiúval, gazdag lánnyal, kis kunyhóval, melyben boldogabb az ember, mint a palotában. A mű a maga nemében oly tökéletes, hogy érdemes egy kissé hosszabban foglalkozni vele. Megírásának történelmi háttere nyilván az lehetett, hogy Oroszországból ismét forradalmi mozgolódásról jöttek hírek. Az elbeszélés hőseinek nevei pedig arról tanúskodnak, hogy Pogonyiban felidéződnek az 1878-as nihilista-pör emlékei. Főhősének, a nyomorgó orvostanhallgatónak a nevét Vera Zaszulicstól kölcsönzi, aki 1878-ban rálőtt Trepov tábornokra, Pétervár rendőrfőnökére. Igaz, hogy fiúról lévén szó, a lánynév kissé szokatlan, de se baj!

Vjera Szaszulics (sic!) tehát megszereti Popjedenozsev Lorin tábornok leányát, Anna Popjedenozsevnát (a Pobedonoszcev név eltorzult alakja). Miután Vjera merényletet kísérelt meg Trepov tábornok ellen, Szibériába száműzik, ahová a hű és szerelmes Anna is követi. Szibériában természetesen ólombányában dolgozik, de végül sikerül megszökniük Kínán keresztül. Európába utaznak, Magyarországra kerülnek. A zárókép a legkife-

jezőbb: kicsiny körorvosi lak a máramarosi havasokban. Az alkonyi napfény bearanyozza az udvaron varrogató bájos asszonyka alakját. Feltűnik a munkában megfáradt, de boldog és délceg Szaszulics Vjera és megहतottan figyelő szeretett családját, kicsiny gyermekeit, akik vígan játszadoznak körbe-karikába és éneklük tiszta magyar nyelven: Kossuth Lajos azt üzente...

A technika új csodája, a vetített kép a század első éveiben jelenik meg Egerben. Érdekes, bár természetes jelenség, hogy a film első botladozó lépéseit ugyanaz a fejlődési vonal jellemzi, mint amit a hírlapírásban megfigyelhettünk: az első filmek egyszerűen útirajz-jellegűek, híradások egy, az átlagember számára teljességgel ismeretlen, egzotikus világból. A később megjelenő játékfilmek közül kettő klasszikus regény feldolgozása, a többi pedig — címe után ítélve — ugyanazt a színvonalat képviseli, mint azok az orosz környezetbe helyezett giccses elbeszélések, amelyekkel oly bőven ellátta a helyi sajtó az olvasókat a múlt század utolsó negyedében.

1903-ban a budapesti Uránia színház mutatja be Egerben A fehér cár birodalma című táj- és néprajzi képeit Oroszországról. A film nagy siker lehetett, mert 1910-ben az Uránia ismét lehozza városunkba. 1904-ben és 1908-ban szintén az Uránia mutatja be az orosz—japán háborúról szóló képeit. 1912-ig orosz vonatkozású játékfilmet nem hirdetnek az újságok, viszont a mozik műsorán bőven akad ismeretterjesztő film: Medvevadászat Oroszországban (1908), Ródliverseny Moszkvában, Pjatyigorszk a Kaukázusban (1912), A Kreml, A Kaukázus szépségei, A Krim félsziget (1913).

Az első orosz vonatkozású játékfilm Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés-e (1912). 1913-ban mutatják be A végzetes asszony c. filmet Tolsztoj Kreutzer szonátája nyomán. 1914-ben három olyan játékfilmet is játszanak az egri mozik, amelyeknek valami közük van az oroszokhoz: A megvásárolt férj című orosz filmnek hirdetik, a Moszkva titka, vagy a megrabolt becsület c. ismeretlen eredetű romantikus történetet a „leghíresebb orosz udvari színészek” játsszák. A fekete álarc titka c. svéd filmben szintén orosz udvari színészeket hirdetnek.

Nem lenne teljes a kép, ha nem foglalkoznánk az egyéb szovjet népek kultúrájának egri sajtómegjelenésével.

Nézzük előbb időrendben!

A hatvanas években két alkalommal találunk adatot, az Eger 1865-ös évfolyamában egy 11 részből álló sorozatot A Kaukázus népei címen, melyben ismertetéseket olvashatunk a *lezg*, *georgiai* (azaz *grúz*), *csecsen*, *dagesztáni*, *adige* és *cserkesz* népek életmódjáról; majd a Gutenberg 1867 19. számában Nevái *üzbég* költő „Unhákemet-ül-begetejn” c. művéből idéz Kun Pál A nyelvek osztályozásáról c. cikkében.

A hetvenes évekből öt adatunk van. Az Eger 1872 13. száma „Vám-béry ismert *tatárja*”, Mollah Iszhak egri tartózkodásáról ír, majd a 20. számban Hunfalvy Pál ismerteti az *ész*t polgári iskolák rendszerét. 1874-ben két írás is foglalkozik a *perzsa-tádzsik* költészet klasszikusaival, Firdauszival és Dzsámival (Eger, 13. szám, Erődi Béla: Firdúsi, Kelet legnagyobb költője; ill. Eger, 16. szám, Dzsámi versének fordítása szintén Erődi

Béla tollából), majd 1877-ben újabb oktatásügyi megjegyzés olvasható, ezúttal a *buharai* elemi iskolákról.

Az 1880-as év meghozza az összehasonlító nyelvészetet is: az *Irodalmi Szemle* 1. száma dr. Genetz Arvid orosz—lapp nyelvmutatványairól ad hírt. Ugyanitt jelenik meg 1883-ban egy híradás arról, hogy készül „az örmény nemzet irodalomtörténetének kísérlete”, majd megjelenik az első fordítás rokon népeink irodalmából: dr. Csillagh Mór egri író közöl egy *mordvin* dalt az *Eger* 1883/31. számában. A nyelvrokonsági vita az egri sajtóban is tükröződik, megszorodnak a rokon népekkel foglalkozó cikkek. A második fordítás szintén dalszöveg, ezúttal észtből (*Eger*, 1887/11.), majd ismét perzsa—tádzsik irodalmi anyag jelenik meg: Firdauszi Szohráb c. költői elbeszélésének fordítását hirdetik az *Eger* 1888/31. számában, majd egy hír Szaádi műveinek készülő fordításairól, ill. az 1889-es 2. szám már részleteket is közöl főművéből, a Rózsáskert-ből. Pár hónap múlva már az *azerbajdzsán-török* klasszikustól, Mirza Safitól is jelenik meg fordítás (*Eger*, 1889/34.).

A kilencvenes évek örmény adatokkal kezdődnek: közmondásokkal, a népviseletükre vonatkozó ismertetéssel, majd a hazai örmények folyóiratának ismertetésében egy irodalomtörténeti cikk ajánlásával. Az *Irodalmi Közlöny* 1895/3. száma az ökori örmény nemzeti énekeket ismerteti. Válatlanul élénk a nyelvrokonaink iránti érdeklődés, *moksa-mordvin* népdalszöveg jelenik meg (*Eger*, 1895/33.), a fordító, dr. Csillagh Mór jegyzetivel.

1896-ban újabb cikkekre hívja fel az olvasó figyelmét az *Irodalmi Közlöny*, mely az örmény költészetéről szól. Ugyanebben a számban (7.) ajánlja az egyik lap Tarasz Sevcsenkőről szóló cikkét. A nyelvrokonsági érdeklődéssel kapcsolatos a *Hevesvármegyei Hírlap* 1897/54—55. számának cikke a finnugor ősvallásról; 1897-ben esztétikai tárgyú értekezésben olvashatunk újfent Firdausziról és Háfizről, majd 1899-ben, a spiritizmussal kapcsolatban ismét finnugor utalásokkal találkozhatunk.

Századunk első évtizedében 11 alkalommal esik szó e népek kultúrájáról, többek közt pl. az Oroszországban élő kínaiak gyermekei számára felállított két nyelvű oktatási intézményekről és az oroszországi mohamedánok iskolarendszeréről. Keleti tárgyú elbeszélésben ismét találkozunk Szaádi nevével, majd egy könyvhirdetésben ajánlják Firdauszi Sahnámé-ját. Néprajzi cikkben esik szó a *nogaj* és a *karakalpak* nyelvről. Kolacskovszky János az egyik aforizmagyűjteményében újabb örmény közmondást közöl, majd egy későbbi számban Mirza Safi mondását olvashatjuk az asszonyokról. Az akkortájt megjelent Sahnámé-fordítás igen meleg hangú kritikát kap (*Népiskolai Tanügy*, 1904/16.), majd népköltészeti ismereteinket egy *turkesztáni* közmondás gazdagítja; végül; egy *ukrán* költő sírversét olvashatjuk a *Népiskolai Tanügy* 1908/51—52. számában.

Az első világháborúig hátralevő esztendőkből négy adatunk van: egy Firdauszi-ismertetés, azoknak a népeknek a felsorolása, amelyek közt elterjedt az eszperantó (*cserkesz*, *litván*, *ukrán* stb.) és két Mirza Safi-vonatkozás.

Ha népek szerint vizsgáljuk az anyagot, azt tapasztaljuk, hogy sok utalás van a különböző finnugor népekre (szám szerint 9), ebből három

fordítás, közülük is kettőt az egri dr. Csillagh Mór közöl (a Kozocsa-bibliográfia szerint egyik sem jelent meg másutt). A további finnugor tárgyú cikkek részint nyelvészeti, részint etnográfiai kérdéseket tárgyalnak. Különösen színvonalasak a szintén egri Kandra Kabos cikkei.

Kiemelkedik a perzsa-tádzsik és azerbajdzsán-török anyag gazdagsága. „Meg kell állapítanunk, hogy a világirodalomnak egy ilyen fontos területén, ahol az érdeklődést nem befolyásolták közvetlen bel- és külpolitikai indokok . . . , a múlt század 60—70—80-as éveiben volt tapasztalható jelentős, tudományosan megalapozott érdeklődés — tehát ez volt hazai művelődésünknek az a szakasza, amikor az egyetemes kultúra szeretete és művelése Magyarországon számottevő lendületet vett (amit egyébként a türk-tatár és finnugor nyelvek területén elért tudományos eredmények vizsgálatánál is tapasztalhatunk).” (Radó—Kozocsa, Bevezetés, XIX.)

A Mirza Safi-kultusz Európa-szerte Bodenstedt tevékenységének az eredménye, de a költészete iránti érdeklődés tendenciájában összevág a Szaádi, Háfiz, Firdauszi munkássága iránti vonzódással.

Tematikájában vizsgálva ezt az anyagot megállapíthatjuk, hogy mindazok a kulturális területek, amelyekből az orosz anyag is összejött, itt is megtalálhatók. Talán csak az egy képzőművészet hiányzik (láthattuk, hogy abból az orosz anyag is mily szegényes), de ezért bőven kárpótolja az érdeklődőt a vallástörténeti, néprajzi és népköltészeti utalások nagy száma.

Összegezésként megállapíthatjuk, hogy az első világháború előtti egri sajtó meglehetősen változatos képet nyújt a Szovjetunió területén élő népek kultúrájára vonatkozóan. Legnagyobb teret a híryanag kap, ez természetes is. A kultúra hatása, utórezgése is sokkal nagyobb helyet foglal el, mint az eredeti alkotások publikálása, ebben pedig a város közízlése és ismeretei mintegy tíz évvel elmaradtak a fővárosi ismeretektől és közízléstől. A nyilvánvalóan provinciális szellem azonban nem gátolja meg a helyi orgánumokat abban, hogy alkalmanként haladó szellemű megjegyzésekben utaljanak az oroszországi élet itt-ott fellelhető pozitívumaira, illetve hogy egy-két esetben ne elsőként közöljenek kisebb terjedelmű írásokat jelentős írók tollából. Az orosz írók műveinek fordításai főleg az egyház által kevésbé befolyásolt újságokban jelennek meg, míg a politikai szempontból közömbös klasszikusoknak (Firdauszi, Dzsámi, Mirza Safi) teret engednek a klerikális szellemet hordozó lapok is.

IRODALOM

- Fenyvesi István: Az orosz és szovjet kultúra a szegedi lapokban (1890—1944). Szeged, 1967.
Kozocsa—Radó: A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája 1944-ig. Budapest, 1956.
Rejtő István: Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon. Budapest, 1958.
Magyar Irodalmi Lexikon, III. Budapest, 1963.

КУЛЬТУРА НАРОДОВ СОВЕТСКОГО СОЮЗА НА СТРАНИЦАХ ЭГЕРСКИХ ГАЗЕТ ДО ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

МАРГАРИТА ХЕРИНГ ЗБИШКОНЕ—ЛАСЛО ЗАХЕМСКИ

В статье отвечаете вопрос, как отражается культура народов Советского Союза на страницах эгерских газет. Вначале даётся краткая история эгерской печати, потом авторы систематически сообщают о статьях и данных, дошедших до читателя о жизни и культуре народов СССР.

Так как основой предлагаемой статьи являются газеты, есть много данных познавательного характера, сравнительно меньше литературных переводов и критических статей. Количество и качество сообщений относительно России и её народов и связано политической ориентацией Венгрии и событиями внешней и внутренней политики России.

Ещё до переводов оригинальных рассказов в газетах появляются рассказы на русскую тему, принадлежавшие перу зарубежных, затем местных писателей, свидетельствующих об интересе к русской литературе.

По библиографическим данным можно установить, что в эгерских газетах до 1914 года чаще всего упоминаются имена Тургенева, Толстого и Чехова и их произведения. Надо заметить, что в эгерских газетах публикации подобного характера стали появляться лет на десять позже, чем в будапештских газетах. Это объясняется специфическими особенностями положения Эгера: на большинство газет оказала сильное влияние католическая церковь. Вопреки этому есть некоторые переводы, которые были напечатаны у нас на 15—17 лет раньше, чем в столичных газетах. (Л. Н. Толстой: Как я выучился ездить верхом, Старая лошадь, Как мужик гусей делил, Шакалы и слон, Два брата; А. П. Чехов: Женское счастье, Странная ночь, Злой мальчик, Неудача; М. Ю. Лермонтов: Кинжал и др.)